

PROSVETNIDELO

PODRŽAVLJENA UMETNOST. STANKO MAJČEN.

Beseda še ni živa, a se pripravlja. Za čimer željno gledajo in kar s težkim srcem pričakujejo, ni nič drugega kakor »podržavljena umetnost«. Ti, država, ki skrbiš za ugodne pogoje nakupu in prodaji, ki trgovcu pomagaš preboleti konkurenco, kmeta vodiš in delavca ščitiš, zidaš šole in pouk nadziraš, duha dobrote deliš brez plačila in varuješ moralo, ti država, vzdržuj tudi umetnost! Čim prej boš umetniku ustvarila obstanek iz lastnih sredstev, osvobodila ga trde borbe za kruh, tem prej ga boš vrnila njegovemu pravemu poklicu, dala ga umetnosti, umetnost pa njemu. Pomnožila boš neproduktivne sloje še za enega, pa ali umetnik ni ravnoroden vsaj uradniku, pogodbenemu nameščencu, upokojencu?

V strogo narodnih državah, posebno v vseh mladih državnih družbah, ki je v njih, bi rekel, »slovnica toliko slabša, kolikor večja je navdušenost,« se kaj radi pojavljajo taki klici, klici po podržavljenju umetnosti. Le da kmalu zopet utihnejo. Država se zave svoje boljše naloge in po daljšem ali krajšem prerekanju zmaga zdravi instinkt.

V zelo starih državah vzgojeni, smo vsaj mi Hrvatje in Slovenci vajeni, da se čutimo kot država le, če stojimo pod emblemi njenega zgodovinskega poslanstva. Mislim na prapor in grb. Poduhovili smo, kar je iz realnih potreb nastalo, in zdaj nam še na misel ne hodi, da bi država mogla biti še kaj drugega kakor narodna, kulturna, нравstvena korporacija. Primitivne, pa tudi visoko razvite državnosti vidijo v sebi predvsem gospodarsko tvorbo in važnejša od vsega jim je ona knjiga, številke, številke, številke, knjigovodja visi nad njo in z nihljaji ure mu »dati«, »imeti«, »dati«, »iměti« narekuje veliki stroj. Odkar smo skupaj, odkar smo se iz tako različnih preteklosti sešli v skupni sedanosti in hočemo v skupno bodočnost, naprej in nazaj potuje državna misel, med skrajnima mejnikoma nestrpno koleba. Označimo ta mejnika z državno himno in davkarijo in umeli se bomo in ne bomo dalje govorili. Apoteoza pa ne sme trajati dolgo, če naj se pobožanstvovani predmet nemilo ne razkrinka kot gola življenjska potreba. Prapor in grb kot pretvezi, ki se je z njima ta gola življenjska potreba preborila do oltarja, katedre, domačega ognjišča. Rekel sem že, da naposled zmaga zdravi instinkt. Ta instinkt pa povede državno misel izpod zastav in vencev, nekih kulturnih vzajem-

nosti, meglenih ciljev in cest in jo popelje nazaj, kjer je bila spočeta, med prejemke in izdatke, dobičke in davke, v lepi stanovitni red proračunov in bilanc. In kar nima življenjske ali vsaj realne vrednosti, naj si samo utira pot, naj si samo piše zakon, živi ali umre.

Bilo bi le dognati, ali umetnost izgubi, če jo država izloči iz svojih neposrednih interesov in jo prepusti zasebnemu zanimanju. Docela je ne prepušča zasebnemu zanimanju pač nobena država. Tudi mi imamo oddelke, v oddelkih može, proračun in vsote, narodno gledališče, ki je državno, nakupovavce umetnin za uradne prostore, državne varuhe, pospeševavce, posredovavce. Čim pa vsi ti skupaj ne morejo rešiti življenjskih skrbi niti enega samega umetnika, se bomo pač morali odločiti, da tiste oddelke, tiste može, proračun, in kar še imajo, prištejemo socialnemu skrbstvu. In naposled država tudi ni neusmiljena. Če ne napodi navadnega reveža, bo poslušala vendar tudi umetnika! In ne varajmo se! Tri instance, ki se oficialno ukvarjajo z umetnostjo, če umetnosti še niso rešile, pa so rešile vsaj dva, tri umetnike s tem, da so jih napravile za — instance.

Umetnost pa se je v državni režiji še vsekar izneverila sami sebi. Nekje imajo cele generacije profesorjev in ne vedo kam ž njimi. Brada pri bradi. Ustanavljajo jim šole. Zanje, za profesorje, jih ustanavljajo. Študenti se že dobé. Ko dorasejo, ko prejmejo diplomo, država ne more drugače, kakor da oskrbi službe tudi študentom. Obtok je nagel, in preden se zaveš, si med njimi, ki ali šele gredo varnemu kruhu nasproti ali ga že jedo. Z diplomo pa izroči država tudi monopol na edino in pravo umetnost. Profesor ni le profesor v akademiji; avtoriteta je v svetu in država mu poverja presojo, priporočevanje, izbor in cenitev. Verjamem, da ni vsakomur dano, da bi v razstavah, ki jih cehovei prirejajo, prepoznal razstavo marljivosti, pridnosti, načelnosti, razvojne kontinuitete, pietete do tradicije in spomina, poklonov pred avtoritetami. Zakaj šole porajajo »šole« in huda je v šolah borba za »šole«. Odpuste ti, če se izneveriš eni in prestopiš v drugo. Le izven šol si nemogoč. Tu se neha celo zrak, ki bi ga dihal. Če tedaj v produkciji sami ne vidiš propada, ki je posledica vsakršnega incesta, pa ti bo outsider povedal, kako živi in kako mu je samemu. Ne priporočen, nepriznan se mora boriti na dve strani. Med državno umetniško družbo mora pobijati zavist in sovraštvo; rodilo ju je njegovo samosvoje, neodvisno ustvarjanje. Med ob-

činstvom mora zatirati nezaupanje in tujost; zasejali so ju tovariši iz akademije. Živi vrelc domišljije pa žubori le daleč od bregov, ki na njih stoje stražarji tradicije in biriči utrjenega redu. In kjer priznane vrednote praznujejo, roka, ki za novimi svetovi tiplje, omahne. Vsahne napoj krvi in omleden sok napolni žile. V celo več ne stopa noga in duha več ne oploja haos. Vse je v lepem redu in red je lepši od dne do dne.

Država je red. Država je zakon. Država je volja. In njen umetnik ji je državljan, ki udeleži ta red, ta zakon, to voljo, kakor ti je pač dano udeleževati jih. Sklada se ž njenimi nazori, uvažuj razmere, ne buni ljudstva in ne izkušaj ga! Resnica je le ena. Svojo podredi nji, ki je že najdena. Ne ruši dognanj! Če si sam kaj dognal ali če si se kaj dognati namenil, pokaži, da vidimo, ali je umestno. To so protiusluge, ki jih država zahteva od svojih varovancev, in ne moremo ji zameriti, če te varovance hoče imeti v bližini svojih ciljev. Če jih lastnim prepustiti ne more. Še bi kdo rekel, da pomaga poplitovati državno umetnost tudi javno življenje, brezborbena usoda umetnikov-plačancev. Pa ognimo se kočljivi točki in ne načenjajmo problema, kaj pomeni pomanjkanje in kaj izobilje, kaj borba z življenjem in kaj vnanji mir, če naj se razvije duh, zraste trd in odporen in če naj preмага obzorja!

Kam tedaj z umetnikom, ki mu država daje le miloščino, ker se ji duševni in telesni blagor državljanov zdi poglavitna skrb? In kam ž njim, ki ga je država sicer povabila v pragmatično službo, ki pa je to službo odklonil, ker hoče služiti sebi?

Zdi se, da je umetnostni konzument, umetnosti potrebni, umetnosti željni zasebnik danes neizrabljen kakor še nikoli. Izraz naj ne moti zmisla. Morebiti, umetnost do njega ne more, morebiti on ne do umetnosti. Vsekakor je resnica, da je on tam, umetnost pa tu in med njima prepad. Če ga od daleč ugledam, tega konzumenta, fisoč jih, mi naliči neoblikovani snovi, ki nestrpno čaka, da se je loti umetnik. Najprej bi trdil, da sodobna umetnost težko prodira v množico, ker je aristokratska. Podčrtano duhovna je, kar nič snovna, po vnanjosti izključna. Tako izključno še ni oblikoval po materializmu v opozicijo potisnjeni duh, kakor oblikuje danes. Na snov priklenjenemu človeku pa ni lahko, uživati se v čiste oblike duha čez noč. Preden abstrahira tako kruto, kakor to od njega zahteva izložena umetnina dandanašnji, se rajši obrne in živi svoje življenje dalje brez umetnosti. Ne pripuščam pa dvoma, da je kakor umetnik sam k poduhovljanju nagnjen tudi on, da tudi njegove sanje niso več take, kakršne so bile, in da tedaj umetnik tudi po njegovi misli hodi pravo pot, če se otesa snovi. In naposled: kdor umetnika ljubi in mu zaupa, ga ne bo klical k sebi, temveč se mu bo približal sam. Trop pošvedrancev, po-

klefrancev, takoimenovana vodilna inteligenca, je kakopa izgubljena od pričetka. Nji pojasnjuješ zaman, da se duh javlja preprosto in naravnost, da ne ljubi ovinkov, prej preiskreno kakor hladno pove, kar bi rad, da mu je vseeno, kje začne, in da le čakati ne more... Dokler imamo še nepotvorjenega človeka, onega prvotnega, ki ne stopi pred umetnino, da bi jo presodil, ki umetnino hoče videti, spoznati, ljubiti, ljubiti v nji sebe in svoje sanje in zategadelj ne vpraša po avtorju, še nismo osameli. Ta človek tudi še danes ni za vselej odbit. Ker zna čakati, bo dočakal. In ker je potrpežljiv, bo potrpel. Njegova hvaležnost pa bo velika.

Umetnik najbrž presamozavestno, stanovsko preobohlo hodi mimo njega. Tu bi koncesija ne bila sramota. Premeni bivališče, udomi se med njimi in nanesli ti bodo snovi, da jim jo zoblíčiš, kakor lončarju prinašajo ilo, da jim ga zvrtil in zgladi v lonce!

POT DO ROMANTIŠKEGA POJMOVANJA NARODNE PESMI.

ALOJZIJ RES.

Potem, ko je enostransko posvetljenstvo z enim samim bogom: razumom, razbilo harmonijo med duševnimi zmožnostmi in s tem neizbežno in nujno vzbudilo prirojeni odpor pogaženega čuvstva in fantazije, je nastal boj: boj proti okostenelemu in hladno-računajočemu racionalizmu, boj proti obupnim socialnim in kulturnim razmeram, boj proti narodni sužnosti in politični brezpravnosti širokih ljudskih mas, boj proti brezskrbnemu in mrtvorojenemu pesniškemu igračkanju poučno-zabavne smeri, boj proti vsemu, kar ni narodnega, življenja zmožnega in za samobitnost narodov koristnega, onih narodov, ki so doslej zasmehovani ječali v absolutističnih verigah degeneriranih mogotcev. Kamorkoli se je izmučeno oko ozrlo po sodomnih pojavih in iskalo mukoma opore, da se ne zgrudi v lastno onemoglost, se je razočarano odvrnilo, dokler se ni zavedlo, da leži za njim v davni prošlosti vse veselejši in slavnejši čas, ko je narod, močan in edin, svoboden in bogat, živel samosvoje življenje, dokler se ni zavedlo, da leži v narodu samem neizmerno, še neznano in neupoštevano duševno življenje. Vse evropske literature je z nemško na čelu zagrabil nov tok idej, čuvstev in prizadevanj. Prapor romantike je visoko zaplapolal nad vklenjeno evropsko duševnostjo, žar romanticizma ji je vžgal za celo polstoletje značilen pečat.

»Romantika je protest proti malenkostnim interesom, slabokrvni morali, malomeščanskim idealom, sentimentalnemu pojmovanju življenja; boj je proti vsem tistim, ki ostajajo